

پرو و قلم نی دزفولی

هدیه دوست نکوست
قلمی خوش بروروست

اشاره

«نی قلم» گیاهی است که سرچشمه آفرینش دو هنر گران قدر خوش نگاری و نی نوازی است. این چوب میان تهی با تمام سادگی خود در گذر زمان به اسطوره‌ای بدل شده که از هفت‌بند آن نوایی آتشین سرمی‌زند و از زبانه سربریده آن شاهکارهای زیبای هنر خط تراوش می‌یابد. تازه شکرآفشانی نی قلم که کام همگان را شیرین می‌کند وصفی دگر دارد که در این نوشتار نمی‌گنجد. شاید در مواردی از فرط دلدادگی به قلم چه درگاه نگارش و چه درگاه نی‌نوازی یادمان رفته که از خود سؤال کنیم این گیاه هنرپرور و هنرآفرین از مرحله تولد تا مرحله پختگی چه مراحل را طی می‌کند و چه مسیری را پشت سر می‌گذارد و مهم‌تر این که چه مشقاتی را از سر می‌گذرانند؟ تا شاید بعد از این مرحله خود را آماده خدمت‌گذاری برای انگشتان خوش‌نگاری کند که پنجه‌های با لطافت او با استوانه صیقلی قلم آرامش می‌گیرند و این قلم است که در موقع نگارش به ادامه انگشتان او تبدیل می‌شود و احساس پاک و آیینۀ روح خط‌نگار را با زبانه خویش آرام آرام بر صفحه متجلی می‌کند. این جاست که خط‌نگار نیز با حرکت قلم به او جان تازه‌ای می‌بخشد تا او نیز بوی نیستان را که خاستگاه وجودی‌اش بوده با احساسی خوشایند به صفحه منتقل کند:

بنویسید کتابت که قلم جان گیرد

صفحه احساس کند بوی نیستان گیرد

و این قلم متواضعانه با این که بر سینه نازک و استخوانی خود شکافی در دالود را با نام «فاق قلم» احساس می‌کند باز صبورانه به فرمان صاحب قلم به حرکت درمی‌آید. به راستی این همه ایثار از قلم، گویی لطیفه‌ای است نهانی که در ذات وی نهفته است. سعدی گفته:

نبوت نریمانی

دبیر هنر

علت کندن پوست قلم‌نی‌ها این است که در معرض تابش نور آفتاب قرار بگیرند تا سخت و استخوانی شده رنگ مناسبی پیدا کنند

وجود نداشت، ولی پس از مدتی که بازاری پیدا کرد و خریدارانش قد علم کردند، این گیاه را کم‌کم تصرف و به‌صورت مزرعه درآوردند، این کار چند دهه ادامه پیدا کرد تا این‌که جنگ تحمیلی آغاز شد. از طرفی به مزارع کشتزارهای قلم‌نی بر اثر حضور رقیبان و ایجاد بازارهای مخفیانه لطمه وارد شد.

تا این‌که جنگ ایران و عراق به پایان رسید و هرکس به زندگی عادی و مشغله پیشین خود بازگشت. جهت تحقیق و بررسی در همین زمینه به دزفول که رفته بودم، تقریباً تمام اطراف شهر را چند روز گشته و هیچ‌گونه آثاری از مزارع خودروی نی‌قلم ندیدم. فقط در بعضی موارد در کنار جاده‌ها و زمین‌های بایر بوته‌هایی دیده می‌شد که به‌صورت وحشی رشد کرده بودند و خاصیت خود را از دست داده بودند.

در جای دیگر زیر پل ورودی شهر در بین چند زمین کشاورزی حدود پنجاه و پنج بوته از این محصول دیده می‌شد که آن‌هم از دوران گذشته باقی‌مانده بود و کشاورزی به عنوان حفاظ زمین خود از آن‌ها نگهداری می‌کرد. بعدها آن بوته‌ها را نیز شخصی با اندک وجهی خریداری نموده و کلاً از ریشه درآورد تا در مکانی دورتر به‌صورت یک مزرعه درآورد. در حال حاضر در دزفول دو مزرعه از این محصول باقی مانده که یکی بسیار بزرگ و دیگری از همین پنجاه و چند بوته تشکیل شده است. بدین‌گونه بود که قلم‌ها به انحصار درآمد و هم‌اکنون باید برای یک قلم بعضی از جاها را گشت.

شکل‌گیری قلم و نحوه عمل آوری قلم

کاملاً پیداست که قلم خوب و با کیفیت به چه نوع قلمی گفته می‌شود، اما این خصوصیات از نظر علمی

قلم خاصیتی دارد که سر تا سینه بشکافی دگر بارش چو فرمایی به فرق سر دوان آید گویی قلم بانگ برمی‌آورد سرنوشت من نوشتن و نالیدن از نای آتشین است:

نوی نی، نوی آتشین است
بگو از سر بگیرد، دلنشین است
خدا چون دست بر لوح و قلم زد
سر او را به خط نی رقم زد
خوشا از نی خوشا از سر سرودن
خوشانی‌نامه‌ای دیگر سرودن

این بار دبیری هنرمند «نی‌نامه‌ای» از آفرینش «نی‌قلم» ساخته و پرداخته و با رفتن به نی‌زارها و کشتزارهای پرورش نی گواهی داده که همچون قلم، در او نیز ناله‌های بیقراری وجود دارد و تا او نیز در گوش قلم این‌گونه بخواند:

«یک نیستان ناله در من خفته است.»

این ناله همان رازگشایی از نحوه پرورش قلم در قلمستان دزفول است تا خاطر ارباب قلم جمع شود که قلم برای رسیدن به دستان آن‌ها چه سیر و سلوک پر ریاضتی را از سر می‌گذرانند. با هم بخوانیم حکایت پرورش نی‌قلم دزفولی را:

کلیدواژه‌ها: نی قلم، پرورش نی قلم دزفولی، خوش‌نویسی.

مقدمه

ابتدا مناسب دیدم نظر اجمالی بر شکل‌گیری قلم‌نی داشته باشم. در گذشته نی‌قلم یک گیاه خودرو بود و هیچ‌گونه حدّ و مرزی برایش در زمین‌های اطراف شهر

با وجود این پس از برداشت قلم‌نی، محصول را به هیچ عنوان به بازار عرضه نمی‌کنند مگر سودجویان و فرصت‌طلبان.

اما کسانی که می‌خواهند محصول بهتر و مرغوب‌تری به بازار ارائه دهند، می‌کوشند پس از برداشت، محصول خود را در اتاق‌هایی بدون هرگونه منفذ قرار دهند که تا اسفند یا فروردین‌ماه نگهداری شود. البته با شرایط خاص.

پس از تعیین شدن محل نگهداری محصول یعنی اتاق‌های مخصوص، آن‌ها را به‌صورت افقی روی هم قرار می‌دهند. هر بسته در جای خود به‌طوری که هیچ بسته از ردیف خود خارج نشوند در هر بسته هم نی‌ها به هم نچسبند (چپ و راست) این کار حدود سه ماه تا چهار ماه طول می‌کشد. در این مدت محصول در داخل اتاق‌هایی که (انبار) بدون هر منفذی جای داده شد به‌خوبی از گرمای سوزان آن منطقه بهره‌مند شده و بخار حاصل از تبخیر آن‌ها نیز عمل مضاعف بر این کار می‌شود که باعث تجزیه و ترکیب در پوست بیرونی شده و تغییر رنگ می‌دهد.

اگر در این مدت هم نتوان به قلم‌ها رنگ داد، دیگر به هیچ‌عنوان رنگ نمی‌گیرند و به همان صورت باقی می‌مانند.

مرحله بعد. مرحله برداشت محصول از انبارها یا برداشت نهایی است که در اسفندماه یا فروردین انجام می‌شود. و پس از بیرون آوردن کل محصول و جدا کردن زائده‌ها از آن، عرضه به بازار صورت می‌گیرد.

حال نحوه شناخت بهترین نوع قلم از بین محصول برداشت شده فرارسیده؛ چنان که می‌توان از بند دوم و سوم شروع کرد تا بند هشتم ادامه داد که بهترین آن‌هاست. در حالی که بقیه از کیفیت خوبی برخوردار نیستند.

و تخصصی‌مراحلی دارد که باید طی شود. و آن، این است که هر گیاه و محصول یا هر کاری زمان بهره‌دهی و محصول‌دهی خاصی دارد و آن زمان، باید از راه‌ها و روش‌های مخصوصی گذر کند تا تمام خواص طبیعی و بهره‌دهی خوب را داشته باشد. شکل‌گیری این عمل را اگر در قلم بخواهیم دنبال کنیم، باید نظری بر رویش و برداشت این محصول بیفکنیم.

مراحل رشد

مراحل رشد این گیاه از اوایل بهار آغاز شده و بسیار سریع است. چنان‌چه در طول روز بخواهیم علامت‌گذاری کنیم، حتی می‌توان رشد جوانه‌ها را مشاهده کرد.

این رشد به مرور زمان و با افزایش بندهای قلم‌نی (نی‌قلم) کم شده تا تعداد آن‌ها به ۷، ۹، ۱۱ و ۱۳ بند می‌رسد. پس از اتمام زمان رشد، محصول در تابستان به گل می‌نشیند. از این مرحله، تجزیه و ترکیب سخت شدن، و رنگ گرفتن آغاز می‌شود. اما نه به‌صورت کامل بلکه ابتدا آن‌هایی که بیش‌تر در معرض آفتاب یا جای مناسب هستند رنگ گرفته و سخت می‌شوند.

در این زمان اگر کشاورز کارآزموده و مجرب باشد، شروع به کندن پوست بیرونی نهال می‌کند. این کار بر روی محصولی که درشت بوده و ضخامت خوبی داشته باشد، انجام می‌شود. تا شکل ظاهری آن خوب و قهوه‌ای باشد. این عمل در بندهای سوم و چهارم و پنجم و ششم هم انجام می‌گیرد.

علت کندن پوست قلم‌نی‌ها این است که در معرض تابش نور آفتاب قرار بگیرند تا سخت و استخوانی شده رنگ مناسبی پیدا کنند.

پس از سپری شدن دوران رشد، نهال را حدود سه ماه در معرض تابش نهایی نور خورشید قرار می‌دهند. سپس دوران برداشت فرامی‌رسد و این زمان، زمان طلایی نهال نی مصادف است با آذرماه نهمین ماه سال.